

POLEMICA LUI DAMASCHIN BOJINCĂ ȘI EFTIMIE MURGU CU SAVA TÖKÖLY

Opera Școlii ardelenе, deschizătoare de drumuri în cultura noastră modernă, s-a născut și dezvoltat în jurul a citorva mari probleme, relie-fîndu-se originalitatea și succesul, tocmai prin permanentizarea lor în conștiința spiritualității românești. Dintre acestea, chestiunea originilor, argumentarea romanității poporului român, a latinității limbii sale și continuitatea de viață pe aceste teritorii au constituit pilonii de bază ai sintezei luminate românești, crezul cultural menit să susțină unul politic¹ și național, să prezinte popoarelor Europei certificatul de noblețe al poporului român, în virtutea căruia este îndreptățit la un alt loc în complexul național habsburgic și european. Discutînd originalitatea doctrinei iluministe românești, Al. Duțu remarcă, drept o trăsătură specifică a luminilor la noi, spiritul militant, relevînd totodată raportul ce se stabilește acum între conștiința națională și cea europeană, anume argumentarea pe plan european a originii și continuității istorice a poporului român. În același timp, prin întreaga sa operă, iluminismul românesc vine să răspundă confuziilor și teoriilor tendențioase privitoare la români, realizînd trecerea de la opera de informare, specifică umanismului, la operă polemică². Scrierile principalilor reprezentanți ai curentului, înfrîurite de spiritul voltairian al veacului, sînt în concepție și uneori chiar în formă, impresionante polemici în apărarea și afirmarea ideilor amintite.

În mod deosebit, în atmosfera polemică a vremii, s-a impus figura lui Petru Maior, atît pentru stilul combativ, militant, pentru angajamentul ideilor sale, cît și pentru faptul că a fost unul din puținii care s-au bucurat de tipărirea operei, fapt ce i-a asigurat o audiență largă în public. Opera sa, în ansamblul ei adaptată la necesitățile culturale și politice ale momentului istoric, este o amplă polemică³. „Istoria pentru începutul românilor în Dacia“, remarcabil instrument de propagandă națională a conceput și realizat ulterior acest deziderat prin răspîndirea și ecoul avut,

¹ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*. București, Editura științifică, 1967, p. 447.

² Al. Duțu, *Coordonate ale culturii românești în secolul al XVIII-lea (1700—1821)*. Studii și texte. București, Editura pentru literatură, 1968, p. 361—364.

³ Maria Protase, *Petru Maior polemist*, în *Studii și cercetări științifice*, Filologie, Iași, 1961, fasc. 2, p. 150.

cu valoare de istorie națională, devine cartea de căpătii a unui întreg popor și cartea de învățătură a unei întregi generații de cărturari care i-au urmat. Maior și opera sa crează o atmosferă, inaugurează o școală, deschide, alături de scrierile celorlalți cărturari luminiști, o problemă românească în conștiința opiniei publice locale și străine. Mentor și magistr, spiritus rector al generației care realizează revoluția, Maior aduce în spiritualitatea românească figura omului de cultură angajat, impregnând cu spiritul său, formația intelectuală a unei întregi generații. Referindu-se la opera sa specific polemică, trebuie să remarcăm valoarea și ținuta adversarului, filologul austriac Kopitar, care prin „Animadversiones in recensione Historiae de origine Valachorum in Dacia“ (1814), deschide una din lungile și captivantele polemici ale istoriei noastre literare, ce va ține încordați multă vreme oamenii de litere români și străini. Dincolo de valoarea lor pe planul istoriei literare, răspunsurile polemice ale lui Maior, întreaga operă de fapt și în special *Istoria*, prezentând originile istoriei poporului nostru, fac istorie contemporană, lasă să se strecoare valori politice dincolo de forma literar-istorică pe care o îmbracă. Maior realizează o proiectare a realității social-istorice românești din vremea sa în paginile istoriei vechi a românilor.

Sîntem în faza modernă a ideii romanității poporului nostru, faza în care ideea era folosită de români ca armă politică în revendicările naționale. Nu este nimic surprinzător în abordarea fenomenului literar și istoric de pe poziții politice, ci o urmare firească a înfringerii Supplex-ului, care face imposibilă lupta politică, transferînd-o pe plan istoriografic, filologic și filozofic⁴. Petru Maior, prin *Istoria* sa, a creat o atmosferă și mai ales a inaugurat o școală. Afirmția nu este exagerată dacă ne gîndim la șirul lung de învățați ai noii generații cărturărești care se ridică acum, și care își fac un merit deosebit prin difuzarea și apărarea ideilor maiorene, într-o strălucită continuitate de idei și spirit. Ne gîndim între alții la Teodor Aaron, care în 1828 la Buda scotea „Scurt apendice la istoria lui Petru Maior“, care prin adevărate mărturisiri a mai multor scriitori vechi, începutul românilor din romani adevărați la mai mare lumină îi pune. Deși nu-și propune să polemizeze cu „unii defăimători (ai) neamului românesc“, pentru că temeiurile originii noastre sînt mult mai serioase pentru a putea fi întunecate cu niște vorbe goale, totuși spiritul general al scrierii este polemic, specific epocii luminilor⁵. Ioan Teodorovici Nica pune în 1813 în versuri „Istoria pentru începutul românilor în Dacia“, în „Cîntare despre începutul și starea de astăzi a românilor“⁶. Ioan Alexi, Constantin Diaconovici-Loga, Vasile Gergely de Clotici, macedonienii Roja și Boiagi, continuă pe diferite planuri difuzarea operei și ideilor corifeilor.

⁴ David Prodan, *op. cit.* p.61.

⁵ C. Popeti, *110 ani de la moartea lui Theodor Aaron*, în *Orizont*, 20 1969, nr. 3, p. 87.

⁶ D. Popovici, *Studii literare, Literatura română în epoca „luminilor“*, Cluj, Editura Dacia, 1972, p. 246.

Continuând aceeași preocupare, devenită acum tradiție cu sensuri și valori naționale, se înscriu în momentul literar al deceniului două nume prestigioase ale lui Damaschin Bojincă și Eftimie Murgu, fruntași ai tinerimii române din Pesta și animatori ai vieții culturale românești care se înjghebase acolo. În frământările și căutările de ordin spiritual care dominau „inteligenta” română din capitala Ungariei, opera celor doi bănățeni relansează, la un nivel superior celui constatat la ceilalți discipoli ai lui Maior, problematica românească, constituind momente importante în procesul de cristalizare a ideilor naționale românești.

Pesta, cu cele trei tipografii, șase mari biblioteci, 150 literați, patru mari librării, cu numeroasele ei limbi și religii, cu o universitate numărând în jurul a 1000 de studenți⁷, a fost locul de afirmare al unui puternic și fecund curent național românesc. Este locul de întâlnire al multor tineri veniți aici să-și împlinească aspirațiile intelectuale, dintre care mulți provin din Banat și ținuturile ungurene. Se remarcă între ei, Bojincă, Murgu, Vasici, Andrei Mocioni, Meletie Drăghici, viitoare personalități ale culturii și vieții publice bănățene. Preocupările, ideologia comună, dragostea și atașamentul față de popor i-au unit într-un remarcabil spirit de echipă, care se va afirma în publicistică mai devreme decât colegii ardeleni de generație. Dacă până acum Banatul furnizase culturii românești remarcabile individualități, cum au fost Iorgovici, sau Țichindeal, fără a avea în schimb o inteligență de nivel mediu formată, capabilă să întrețină o atmosferă culturală, progresele înregistrate de acum pe plan economic și social în Banat, în sensul dezvoltării pe o linie capitalistă, măsurile de ordin cultural și în primul rând pe linie de școală, luate de Curtea vieneză în spiritul despotismului luminat, fac posibil accesul unor pături mai largi la carte și știința de carte. Cele câteva promoții de dascăli, ieșite de pe băncile Preparandiei, formate la școala spiritului iluminist, impregnați de substanță națională, pun bazele unei pături culte românești în Banat capabilă să susțină și promoveze o ideologie, ale cărei componente se înscriu în cadrele ideologiei burgheze. În mod inevitabil, păturile burgheze sau cu interese burgheze, ridicate ca urmare a progreselor de ordin social-economic pe care le trăiește Banatul, înregistrează progrese și în materie de cultură, sporind numărul tinerilor cuprinși în învățământul de toate gradele. Componenta socială eterogenă a celor 40 studenți români de la Universitatea din Pesta⁸, din care majoritatea erau bănățeni, confirmă procesul de nivelare ce are loc în pătura cultă românească din Banat. Accesul la cultură al unor categorii sociale nepri-vilegiate, anterior îndepărtate de la carte, se reflectă în scrierile pornite din mediul de cultură românească, sau mai bine zis în ideologia pe care o promovează aceste scrieri. Situația materială mai bună, conjugată cu setea de carte și slovă tipărită, conturează pentru acea perioadă în Banat un public cititor numeros, sigur, cu o componență socială dominată de

⁷ George Bogdan-Duică, *Eftimie Murgu*, București, 1937, p. 23–24.

⁸ Ibidem.

noile pături formate și afirmate în viața publică. Pătura cultă, educată majoritatea ei în spiritul ideilor și intereselor burgheze, împreună cu păturile burgheze propriu zise (meșteșugari, negustori, funcționari) formează platforma socială necesară afirmării și difuzării noii ideologii, ale cărei roade ie recoltează anul 1848.

Curentul național românesc, format în deceniul trei în capitala Ungariei, reflectat în scrierile vremii, s-a putut manifesta și datorită coloniei de negustori macedo-români, „care se ostensesc pentru ridicarea literaturii și folosul de comun al neamului.”⁹ Funcționa aici o bună școală românească, ai cărei dascăli au fost Diaconovici-Loga sau Ștefan P. Năgoc. În biserica lor limba română s-a introdus încă înainte de 1828. „Unii numai români din Pesta — spunea Bojincă — cunoscându-și adevăratul singe strămoșesc introduseră spre uimirea sa și a tot neamului românesc, școală românească în Pesta, precum și în biserică preînviară limba sa cea română...”¹⁰ Soțiile acestor negustori înființează în 1815 prima societate a femeilor române, cu scopul „de a ajutama școala și a promova cultura”¹¹.

În această atmosferă de viață românească putem vorbi chiar de existența unui salon literar, frecventat și susținut de români, așa cum ele sînt la modă în Occidentul Restaurației, dar cu o orientare de factură națională. Casa lui Atanasie Grabovschi, unul din fruntașii coloniei macedo-române, a fost locul de întâlnire favorit al literaților români din acest deceniu, bănățeni, ardeleni, munteni sau moldoveni, unde „citeau și apreciau cărțile proaspete, discutau, făureau planuri culturale și politice, puneau lumea la cale”¹². În climatul de efervescență culturală care stăpînea tineretul studios român se bun bazele viitoare societăți de lectură „Petru Maior”. Tinerii „se adunau la parohul Teodori și conduși de spiritul românismului ce tocmai le deșteptaseră scrierile lui Petru Maior, se cultivau împreună în limba și istoria română și plăsmuiau cultura națională a poporului”¹³.

Afirmarea curentului național românesc a fost favorizată de existența tipografiei din Buda, care în acel timp scotea cea mai bogată și reprezentativă literatură din întreg mediul românesc. Strădaniile cenzorilor îi asigură un cadru de manifestare mai larg decît cel conferit de autorități, angajînd-o cu deosebită eficiență în opera de propășire culturală. Între 1780 și 1861 s-au tipărit aici peste 240 de cărți românești din cele mai variate domenii¹⁴, antrenînd în activitatea editorială personalități din toate provinciile românești în spiritul unei idei care primește o consistență tot mai mare, înfăptuirea unității spirituale și de cultură a românilor, pre-

⁹ Damaschin Bojincă, *Respundere desgurzătoare la cîrtirea cea în Halle*, Buda, 1828, p. 97.

¹⁰ Ibidem, p. 90.

¹¹ Curticăpeanu, V., *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, Editura științifică, 1968, p. 141.

¹² Mitropolitul Andrei baron de Șaguna. *Scriere comemorativă la serbarea centenară a nașterii lui*, Sibiu, 1909, p. 25.

¹³ *Almanahul Societății „Petru Maior” din Budapesta, pe 1901*, Gherla, 1901, p. 10.

¹⁴ Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 163.

miză necesară în procesul de înfăptuire a unității naționale. O asemenea activitate a fost posibilă și ca urmare a cristalizării unui public cititor românesc, cu un gust de lectură format, sensibil la manifestările de ordin național din literatură, istorie, lingvistică sau etnografie.

Mișcarea națională românească, și ne referim acum la aspectul ei cultural, se desfășoară în contextul general al imperiului, frământat acum de trezirea la viață a naționalităților. Reprezentanții mișcării românești sînt deosebit de sensibili la manifestările maghiarilor și slavilor din imperiu, împrumutînd modele, ripostînd la exagerări sau conlucrînd cu aceștia în numeroase cazuri.

Scrierile lui Dositei Obradovici, Schafarik sau Kollar, activitatea lui Széchenyi, Wesselényi și a întregului liberalism maghiar au un larg ecou în rîndurile românilor. Șederea mai îndelungată a unui grup de învățați germani în capitala Ungariei are urmări serioase. Influența unor romantici ca Schlegel, Hormayr, Collin, Gentz asupra vieții culturale maghiare lasă urme și în mediul românesc de aici. Prin intermediul lor și al studenților maghiari de la universitățile din Jena și Göttingen, în Ungaria ia naștere un cult al lui Goethe și Schiller, este cunoscută și răspîdită opera lui Herder sau Krug. Prin contact direct cu literatura occidentului, prin filiera sîrbă sau maghiară, ideile romantice își fac loc și printre români.

În atmosfera de căutări și inițiative de ordin național, reprezentanții românilor bănățeni sînt agitați de chestiunea religioasă a ortodocșilor din acest teritoriu. Reacția împotriva abuzurilor ierarhiei metropolitane sîrbe, pornită din cele trei eparhii cu majoritate românească, Arad, Timișoara și Virșeț a trezit interesul și adeziunea intelectualității românești din capitala Ungariei. Țichindeal, Nicoară, Diaconovici-Loga și ceilalți țineau la curent pe fruntașii românilor cu evoluția mișcării religioase din aceste ținuturi. Petiția românilor de la Ciacova, din 30 septembrie 1831 pomeneste chiar refuzul virfurilor clericale sîrbești de a primi în tagma monahală un învățat de talia lui Damaschin Bojincă¹⁵, închizînd astfel accesul românilor la scaunele episcopale.

Peste trei ani conspirația polonezului Adolf David, care antrenase și cîteva personalități bănățene (între ele și Bojincă), înscrisa în programul ei printre altele și egalitatea cultelor religioase¹⁶.

În acest context social politic, cultural și religios își desfășoară polemica cei doi bănățeni pomeniți mai sus — Bojincă și Murgu. Scrierile lor, ca majoritatea scrierilor românești din epocă, surprind cîteva din problemele care frămîntă viața națională. Polemicile ascund în spatele unor dispute de ordin cultural, o problemă politică, prezentîndu-se astfel și ca un reflex al disputelor pe teme religioase, școlare și politice dintre ierarhia sîrbă și mișcarea națională românească.

¹⁵ Aleksa Ivić, *Documente privitoare la mișcarea literară și culturală a românilor din Ungaria în secolele XVIII și XIX*, în *Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice*. Seria III, tom. XVIII, 1936—1937, p. 137.

¹⁶ C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională 1834—1840*. București, Editura Academiei R.S.R. 1967, p. 3.

Țința atacurilor celor două scrieri polemice a fost lucrarea „Erweis dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind“ (Halle, 1823), al cărei autor a fost Sava Tököly, fost magistrat sîrb, născut la 17 august 1761 în Arad, dintr-o familie sîrbă maghiarizată. Terminînd studiile de drept, în 1786 își ia doctoratul, după care intră în administrație, ajungînd consilier de curte la Hofkanzlei. În opera de deșteptare națională a sîrbilor și-a făcut mari merite îndeosebi pe planul cultural, ridicînd o tipografie, o bibliotecă, o biserică și un muzeu pentru studii vechi slave, instituind și o fundație pentru pregătirea tineretului sîrb. Principalele lui scrieri au fost teza de doctorat „Disertatio de causa et fine civitatis“; „Positiones intuitu pro eruditione Serbicae juventutis Aradini iugundi“ (Buda, 1798), apărută și în limba sîrbă și cea pomenită mai sus care ne interesează în cele ce urmează. Și-a mai tipărit și cuvîntările ținute la congresul național illyric de la Timișoara din 1790¹⁷.

Cartea menționată mai sus, apărută la scurt timp după polemica Maior — Kopitar, reia problematica controversată, insistînd în mod deosebit asupra originii poporului român și caracterului limbii sale. De la început se declară adversar ideii romanității poporului și latinității limbii, combătînd ideile și argumentele lui Maior și școlii luministe. După un Cuvînt înainte, în care mărturisește scopul de a dezvălui „adevărul“ despre originea românilor, Tököly construiește o demonstrație destul de complicată, în care neagă originea romană și o afirmă pe cea slavă, neagă latinitatea limbii române, considerînd-o slavă amestecată cu cuvinte italienești, neagă continuitatea, afirmînd emigrarea românilor din Balcani. Argumentele și le procură din scrieri cunoscute sau direct din autorii antici, interpretînd în sensul dorit de el pasaje mai puțin clare. Discuția principală o poartă în jurul numelui de vlah, a populației macedoromâne, a dialectelor balcanice ale limbii române.

Acestei cărți îi răspunde Bojincă în 1827 prin „Animadversio in Dissertationem Hallensem sub Titulo: Erweis dass die Walachen nicht Römischer Abkunft sind etc. vom K. Rath von xxx 1823 editam, cui adnectitur fidedignis scriptoribus fulta Probatio, Valachos esse veros Posterios Romanorum“, o elegantă broșură în limba latină, scrisă îngrijit, documentat, sintetizînd rezultatele la care au ajuns învățații pînă la el.

În urma acestui răspuns Sava Tököly republică în 1827 scrierea sa într-o ediție bilingvă, româno-germană¹⁸, amplificată cu un capitol Adogarea, destinat a răspunde cîtorva din argumentele aduse de Bojincă. La rîndul său Bojincă răspunde în 1828 prin „Respondere desgurzătoare la Cîrtirea cea în Halle din anul 1823 sub titula: Erweis dass die Wa-

¹⁷ Despre Sava Tököly: Wurzbach, *Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich*, vol. 45—46, Wien, 1882, p. 229.

¹⁸ *Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind, und dies nicht aus ihrer italienisch — slavischen Sprache folgt. Mit mehreren Gründen vermehrt, und in die walachische Sprache übersetzt durch S.T.* [Arătarea că Vlahii sau Rumânii nu-s de viță romană și că rădăcina aceia din limba lor slăvenească mestecată cu italienească nu se urmează. Din limba nemțească pre cea rumânească întoarsă, și cu mai multe materie înmulțită prin S.T. Ofen, 1827. Gedruckt mit K. Ung. Universitätsschriften zu finden bey G. Eggenberger Büchladen in Pesth.

lachen nicht römischer Abkunft sind (adecă arătate cum că Românii nu sînt viță de Romani) de Konsilier de*** făcută. La carea se adusă Arătarea cu scriptori verednici de credință întărită: cum că Românii sînt adevărați strănepoți a Romanilor. Intiul latinesce țesută, iară acum în limba daco-românească preîntoarsă, tot de același autor Damaschin T. Bojincă, la înalta Tablă a Ungariei jurat notăraș¹⁹. Este o reeditare a ediției latine, amplificată, mai explicită pentru publicul larg căruia i se adresează, fără a avea însă eleganța și claritatea celei latine, completată față de prima cu un Apendice, în care revine cu noi argumente din autori consacrați, care au recunoscut și dovedit originea noastră romană.

Activitatea la „Biblioteca românească“, al cărei principal redactor a fost²⁰, scrierea „Diregătorului buneii creștere și a Anticilor românilor“, la care lucrase încă din timpul polemicii²¹, nu i-a mai permis lui Bojincă să reia discuția publică. O va face în 1830 prietenul și tovarășul de idei Eftimie Murgu în „Wiederlegung“²².

În același context cu polemicile se înscrie inițiativa lui Damaschin Bojincă de a traduce polemicile lui Maior cu Kopitar în limba română, oferite opiniei publice românești ca anexă la ediția a II-a a Istoriei lui Maior, apărută în 1834 sub îngrijirea lui Iordache Mălinescu. Disputațiile sînt un omagiu adus memoriei lui Maior, un act de cultură și o datorie națională împlinită, încă o manifestare de solidaritate cu ideile maestrului. Actul său îl motivează prin lipsa manuscrisului original românesc, pe care l-a căutat, pierdut ca atîtea multe manuscrise ale lui Maior între care și o gramatică pregătită pentru tipar²³. Le face cunoscute publicului larg românesc, împreună cu a doua ediție, într-un act semnificativ, completînd seria preocupărilor sale legate de originea poporului român și difuzarea ideilor înaintașilor.

Ce și-au propus cei doi bănațeni în scrierile lor? Bojincă mărturisește că s-a simțit „îndatorat, cu un mădulariu a Dulcei Nații românești, a apăra neamul meu, cel ce nimărui nici o nedreptate nu face, nimărui nici o împedecare în înălțarea culturii nu pune“²⁴ să apere adevărul

¹⁹ O vom cita în continuare *Respundere*.

²⁰ *Biblioteca românească*, 1829, partea I-a Către cetitori, nepag.

²¹ „... după ce scuturai pulberu scolastic de pe umer, tocma cînd lucram la o carte Românilor de bun folos...”. *Respundere*, Prefață, nepag.

²² Titlul ei complet este: *Widerlegung oder Abhandlung welche unter dem Titel vorkömmt: Erweis dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind, und diess nicht aus ihrer italienisch-slavischen Sprache folgt. Mit mehreren Gründen vermehrt, und in die Wallachische Sprache übersetzt durch S.T. in Ofen 1827 und Beweise dass die Walachen der Römer unverzweifelte Nachkömmlinge sind: Wozu mehrere zweck mässige kurze Abhandlungen endlich eine Anmerkung über die in dem Anhang vorkommende Antikritik desselben S.T. beygefügt werden. Verfasst von E. Murgu. Ofen, Gedruckt mit Königl. Ung. Universitätsschriften, 1830. Am consultat excelenta ediție românească a lui I. D. Suci, din Eftimie Murgu, *Scrieri*, București, Editura pentru literatură, 1969, p. 97—403. În continuare se fac referințe la aceasta.*

²³ *Disputațiile asupra Istoriei pentru începutul românilor în Dachia... tălmăcite de pe Lătinie pe românilor prin Damaschin Bojincă, jurisconsultul Prințipatului Moldaviei. Precum și în mărită crăime a Ungariei: j.advocat. In Buda, cu tiparul Crăieștii Tipografii a Universității Ungariei, 1834, p. IV.*

²⁴ D. Bojincă, *Respundere*, p. 15.

despre poporul său. Murgu, constatînd că adversarul „se comportă foarte dur față de români“, dorește să fie „fără cruțare față de acuzațiile neîntemeiate“²⁵. La rîndul său, în Prefața scrierii, Bojincă ne dezvăluie rosturile celor două ediții: „alcătui întîia oară acea Răspundere în limba latină ca să o înțeleagă și să o judece și învățații a tuturor Națiilor străine, căroră sînt cunoscute vechimile și schimbările timpurilor, cugetînd că de vom avea securitatea sau scutirea din afară, lesne vom păstra cele din lăuntru și mijlocul nostru. Iară a doua oară întorcînd-o pe Românie, o aștern iubitorului de cetire Naționalist înainte, ca cetînd-o, să înțeleagă cum se cuvine a răspunde defăimătorului de Nație, să cunoască defăimările unora și altora... ca nu cumva să se amăgească de a crede înșelăciunile lor“²⁶.

Ca metodă, amîndoi și-au construit polemica în același mod, discutînd pe rînd fiecare idee și argument al „cîrtitorului“, pe baza informațiilor furnizate de istoriografie pînă atunci, amplificate cu noi contribuții documentare și interpretative. Autorii nu-și propun deci să discute, să argumenteze sau să enunțe o nouă teorie despre originea poporului și limbii noastre, care era un adevăr stabilit și recunoscut de o întreagă epocă și de numeroase personalități; asemenea scriere exista și apartînea maestrului lor, Petru Maior, căruia cei doi îi acordă un spațiu larg în scrierile lor, conferind Istoriei sale rosturile și valoarea unei istorii naționale. Scrierile lor vin să apere rezultatele unei întregi generații, realizările atîtor ani de căutări și întreprinderi istoriografice, ale lui Maior în primul rînd, să apere prestigiul și noblețea unui popor, noblețe ce i-o conferă, în concepția vremii, și această origine romană. În cele ce urmează vom urmări în mod deosebit sursele, caracterul acestor opere, ideologia pe care o dezvoltă și atmosfera spirituală în care se înscriu.

Izvoarele celor două scrieri, bogate sub aspect cantitativ și de mare varietate în ce privește proveniența lor, poartă pecetea epocii luminilor, a ideologiei acesteia, aparținînd literaturii pe care mișcarea culturală a impus-o în epocă. Ele vin din bogata cultură antică, căreia iluminismul i-a acordat credit nelimitat, din literatura istorică, religioasă sau etnografică a lumii medievale, sau din literatura modernă, apropiată și chiar contemporană cu autorii. Baza documentară a celor două scrieri a constituit-o Istoria lui Petru Maior, principala sursă de argumente de ordin istoric, filologic sau juridic, din care bănățenii se inspiră masiv, mergînd pînă la transcrierea unor pasaje mari din opera lui Maior. Dependenta de textul Istoriei lui Maior este cu mult mai vizibilă la Bojincă, care preia deseori ad litteram fără a face totdeauna trimiterile de rigoare (aceasta era mentalitatea în epocă, cînd nu se încetățenise ideea paternității operei literare) și dovedită prin paralelă de texte în cazul lui Murgu, unde ea nu transpare atît de clar, evidențiînd un orizont mai larg și o informație mai bogată. Ei invocă fiecare mărturie despre originea noastră, indiferent de mărimea, vechimea sau reputația celui care a scris-o, așa

²⁵ Eftimie Murgu, *Scrieri*, p. 104.

²⁶ D. Bojincă, *Răspundere*, Prefața, nepag.

cum de altfel face întreaga școală maioristă²⁷. Prea multe nu adaugă la cele spuse de Maior, Murgu o informație cu ceva mai bogată, Bojincă citeva mărturii; dar parcurg și discută cu competență textele, le interpretează istoric și filologic²⁸.

Citim în Bojincă pasaje din Ana Comnena, Nicetas Choniates, Chalcocondilas, Eutropius, Vopiscus, larg comentate, interpretate cu o acurateță specifică școlii luministe. La Murgu informația este și mai bogată. El parcurge literatura critică de la istoricii romani din vremea republicii și imperiului, când vorbește despre latina și poporul roman, pînă la autorii bizantini, invocați deseori pentru pasajele lor referitoare la români. În ordinea cum apar în textul lui Murgu îi pomenim și noi: Procopius, Anna Comnena, Eutropius, Ammianus Marcellinus, Eunapius, Priscus, Nicetas Choniates, Chalcocondilas, Aulus Gellius, Festus, Sextus Pompeius, Titus Livius, M. Fabius Quintilianus, Strabo, M. Terentius Varro, Cicero, Suetonius, Zosimus, George Acropolitul, Theophanes. Comentariile sale sînt mai ample, mai vii, nota personală mult mai puternică.

Din literatura medievală Bojincă deschide pe Mesigerus, călugărul contemporan cu Mihai Viteazul²⁹; prin Maior îl cunoaște pe Ioannes Lucii, istoricul slav din veacul al XVII-lea, autorul unei istorii a Dalmației și Croației³⁰.

Descoperim printre sursele sale pe Matias Bel (1684—1749), teolog și istoricul oficial al lui Carol al VI-lea³¹, născut la Orșova, cu temeinice studii de teologie și medicină făcute la Halle în primii ani ai veacului al XVIII-lea (din 1704). Personalitate culturală a epocii, membru al academiilor din Berlin, Petersburg și Londra, a rămas cunoscut urmașilor printr-o bogată activitate literară. Este traducătorul Bibliei în limba cehă, editorul lui Thomas de Kempis și autorul a numeroase scrieri istorice, apreciate de savanți pentru exactitatea lor: „Prodromus Hungariae antiquae et hodiernae“ (Nürnberg, 1723), „Notitia Hungariae novae historico-geographica“, 4 vol. (Viena, 1735—1742), „De vetere literatura Hunno-Scythica exercitatio“ (Leipzig, 1718), „Apparatus ad historiam Hungariae, sive Collectio monumentorum ineditorum partim, partim editorum“, 3 vol., Pressburg, (1735—1746), „Amplissimae historico-criticae praefationes in scriptores rerum Hungaricarum“, 3 vol.³². Studiile făcute în școli cu predilecție catolice îi pun în contact cu o bogată literatură ieșuită. Dintre sursele provenite din acest mediu pomenim la Bojincă pe Daniel Farlati (1690—1773), care după serioase studii teologice, se mișcă în cercurile savante de la Roma și Padova. Principala sa operă, „Illyricum sacrum“, în cinci volume, apărută la Veneția între 1751—1775, este o istorie ecleziastică a Dalmației, impresionantă prin documentarea minuțio-

²⁷ G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 37.

²⁸ Ibidem, p. 55.

²⁹ Ibidem, p. 37.

³⁰ E. Murgu, *Scrieri*, p. 429.

³¹ Wurzbach, vol. I—II, p. 236.

³² *Biographie universelle, ancienne et moderne*, vol. 4, Paris, Libr. Frères Michaud, 1811, p. 74.

oasă și foarte bogată³³. Printre cei mai străluciți fără îndoială este Daniel Papebroeck (1628—1714), născut la Anvers, cu studii de filozofie la Douai, cunoscut ca unul din cei mai laborioși editori ai Actelor sfinților, operă care îi aduce numeroase ciocniri cu inchiziția și papalitatea. Este unul din savanții cei mai distinși pe care i-a produs ordinul iezuit, cu remarcabile rezultate în istorie, cronologie, diplomatică, autorul a numeroase și erudite discuții, disertații asupra istoriei evului mediu, unde a lămurit o serie de puncte obscure. A fost în corespondență cu Ducange, Mabillon, Muratori³⁴. Tot dintre autorii iezuiți remarcăm pe Samuel Timon, cu bogate studii teologice și filozofice la Pressburg, profesor și bibliotecar, prefect la Cluj pentru scurt timp, autor sînguincios cu numeroase scrieri publicate în limba latină³⁵.

Nu insistăm asupra lui Tröster, cu a sa „Das alt und neu Teutsch Dacia“. (Nürnberg, 1666), la care se fac atîtea trîmțeri în literatura luminiștă românească din Ardeal și Banat, citat foarte mult și de Bojincă. Prin intermediul lui cunoaște relatările lui Opitz despre români și obiceiurile lor.

Alături de aceștia Bojincă apelează la Orichovius, teolog și istoric polonez, care a studiat la Wittenberg, unde face cunoștință îndeaproape cu ideile Reformei, format apoi ca istoric la școala venețianului Ignati și autor al unor „Annales Polonorum“, la „Descrierea Banatului“ a binecunoscutului umanist italian Francesco Grisellini, la corespondența papilor și alte surse, frecvente în literatura română a epocii.

Din literatura modernă sau contemporană lui, învățatul bănățean se oprește la filologul F. C. Alter, iezuit și acesta, trecut prin școlile Vienei, Pragăi și Olmütz-ului, bun cunoscător al limbilor greacă și ebraică, specialist în istorie bisericească, din 1779 custode al bibliotecii Universității din Viena și autor al unui „Novum Testamentum“ (1786), scriere des amintită în paginile lucrărilor românești ale vremii. Dintre autorii străini cu mare audiență în mișcarea culturală românească, notăm în primul rînd pe austriacul Engel, foarte des folosit de Bojincă, prin intermediul căruia stabilim contactul cu școala istorică iluministă a Göttingenului³⁶, apoi pe transilvăneanul Iosif Benkő (1740—1814), și el foarte solicitat în referințele literaților români, sau pe Sulzer, ale cărui teorii formează obiectul atîtor răspunsuri românești. Istoriografia maghiară îi furni-

³³ Ibidem, *Supplement*, vol. 63, 1837, p. 543—544.

³⁴ Ibidem, vol. 32, p. 515—517.

³⁵ *Celebriorum Urbium et Oppidum Hungariae Chorographica*, 1702; *Syllabus vocabularum Grammaticae Emanuelis Alvari in ordinem digestus*, 1702; *Dies peripateticus hoc est philosophicus et deambulatorius*; *Corona Regni Hungariae admirabilis*, 1712; *Synopsis nova Chronologica Regnorum Hungariae, Croatiae, Dalmatiae, etc. a nativitate S. Stephani inchoata*, I—IV, 1714—1719; *Epitome Chronologica rerum hungaricarum*, 1736; cu un apendice, Cluj, 1764; *Purpura Pannonica seu vita et res gestae SRE Cardinalium qui aut in ditionibus S. Coronae Hungariae aut regibus sanguine conjuncti aut Episcopi Regni fuere*, 1715; *Imago antiquae Hungariae repraesentans terras, adventum et res gestas Hunnicarum gentis*, 1733; *Imago novae Hungariae repraesentans Regna, Provincias, Banatus et comitatus ditionis Hungariae*, 1734; *Tibisci fluvii notio vagique ex parte*, 1735; *Historia regni Hungariae*, 1736; ed. II, 1764.

³⁶ Pompiliu Teodor, *Evoluția gîndirii istorice românești*, Cluj, Editura Dacia, 1970, p. XXX.

zează date prin scrierile lui Paul Nagy, profesorul Academiei regale de drept de la Oradea, autor al unei „*Historia Universalis și Historia pragmatica Hungariae*“, sau ale lui George Pray, „*analistul Ungariei*“, și el autor al unei „*Istории a Ungariei*“, apărută la Buda în 1801, cunoscut în polemica cu Sulzer sub pseudonimul Ghedeon Szolga³⁷.

Martin Kovacsics, autor al unor lucrări istorice privitoare la Transilvania, apărute între 1789—1812³⁸, alături de sirbii Dimitrie Tirol, originar din Ciacova, negustor de profesie, autorul „*Almanahului bănățean*“ (1827—1829) și Petru Katancsics, cu numeroasele lui studii de istorie antică³⁹, completează lista surselor utilizate, direct sau indirect prin intermediul lui Maior. Din acest punct de vedere, Bojincă se înscrie în preocuparea comună generației de a aduna tot ceea ce putea furniza argument în favoarea romanității, lăsând mai puțin loc teoretizării și interpretării izvorului. O va face la un înalt nivel și cu remarcabile rezultate prietenul său Eftimie Murgu. Pornind de la aceeași sinteză care a fost Istoria lui Maior, realizează un plus de documentare și, ce este mai important, de interpretare a materialului documentar moștenit de la generația precedentă, sintetizând într-o manieră originală, influențată de filozofia lui Krug, fenomenul cultural românesc așa cum se înfățișează el la 1830. În plus față de Bojincă, el citează cronicarii bizantini Theophanes și George Acropolitul, pe istoricul polonez Kromer Marcin, pe Georg Reichersdorffer și Laurentiu Toppeltinus, nume consacrate deja în istoriografia referitoare la originile românilor, sau pe nu mai puțin cunoscutul umanist italian Aeneas Sylvius Piccolomini.

Cu erudiția omului de știință consacrat, selectează din literatura occidentală nume consacrate cum au fost un Ducange și Duchesne, personalități ale medievisticii franceze sau epigrafistul german Janus Gruterus, autor al unui corpus de inscripții. În pasajul referitor la antichitatea romană apelează la autoritatea unui Muratori, a cărui operă a servit drept model reprezentanților iluminismului românesc, în special lui Șincai. Din istoriografia maghiară mai veche se oprește la cronica lui Thuroczi, cu informațiile ei despre români, iar dintre transilvăneni îl folosește și pe ieziuitul Bertalanfi Pál, care la 1757 ne recunoștea originea romană⁴⁰.

În literatura modernă găsește argumente la Ioan de Striter, istoric rus din secolul al XVIII-lea, preocupat de istoria popoarelor de la Dunăre și Marea Neagră, la Istoria universală a lui Pavel Kengelacz, tradusă în românește în 1824 de Teodorovici, la italianul Perticari, la profesorul Universității din Praga Pelzel Francisc Martin, sau la filologul german Adelung⁴¹. Nu se împacă cu ideile exprimate de Martin Bolla, referitoare

³⁷ E. Murgu, *Scrieri*, p. 432.

³⁸ Ibidem

³⁹ Ibidem, p. 429, Bănățenii fac referințe la studiul *De Istro, eiusque adcolis commentatio, in qua autochtones Illyrii ex genere thracio adreniae item apud Illyrios ... praesertium quod originem linguam et litteraturam eorundem spectat deducuntur*, Buda, 1789.

⁴⁰ G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 38.

⁴¹ Pentru sursele folosite de Murgu am utilizat informațiile bogate oferite de ediția lui I. D. Suci.

la continuitatea elementului roman pe teritoriul vechii Dacii după retragerea aureliană și nici cu tezele profesorului Thunmann, de la Universitatea din Halle, combătute la vremea lui și de Maior. Argumentele invocate de adversar din opera lui Raynouard îl determină a-l deschide și pe acesta, practică obișnuită la bănățeni, care deseori reiau sursele și argumentele adversarului, discutându-le și reanalizându-le critic.

În sfârșit trebuie menționate sursele românești care i-au inspirat pe cei doi autori, de la cronicile moldovene și muntene, până la Cantemir, Ioan Alexi, Paul Iorgovici, Roja, Vasile Popp și bineînțeles Petru Maior, spiritus rector al generației din care fac parte bănățenii. În acest fel ei fac și o operă de difuzare a ideilor înaintașilor, realizând continuitatea de preocupări și mai ales de idei între două ideologii.

Dincolo de valoarea lor polemică, văzute numai din unghiul unei riposte românești, scrierile surprind pe cititor prin ideile exprimate cu dărnicie și uneori cu remarcabilă originalitate. Caracteristice momentului respectiv din mișcarea culturală românească, ele continuă problematica anterioară, oferind în același timp noutăți interesante și semnificative.

Chestiunea principală care îi preocupă pe cei doi autori, obligați la aceasta și de subiectul polemicii, a fost apărarea și în măsura în care a fost posibil argumentarea cu noi dovezi a originii noastre romane. Construind întreaga demonstrație în jurul acestei probleme, cei doi bănățeni aduc în fața opiniei publice românești și europene certificatul de noblețe a poporului român. Sintetizând argumentele principale ale romanității, Bojincă ajunge la concluzia că ea „vădește” din numele, limba și obiceiurile romanilor. Și Murgu cunoaște „mulți scriitori care au fost determinați ca în baza numelui de romani, cu care se intitulează toți românii, precum și în temeiul limbii romane ca și de altfel a obiceiurilor și datinilor romane ale acestora, să pună în afara oricărui dubiu originea romană a acestora”⁴². Ca și predecesorii lor, cei doi învățați bănățeni afirmă o origine pur romană, cu mențiunea că purismul lor este mult atenuat în comparație cu cel afirmat de înaintași.

Unul din argumentele forte, adus de bănățeni în disputa lor cu Sava Tököly, a fost limba. De-a lungul întregii lor istorii, românii au avut în limbă un permanent liant, un factor de unitate și o temelie a naționalității. În fața tuturor vicisitudinilor, „și când au fost asupriți de barbari, din tote puterile (limba) a o ținea și a o apăra s-au sîrguit”⁴³, „limba sa cea mumească totdeauna mai mult au prețuit-o”⁴⁴. Ideea păstrării limbii drept garanție a existenței naționale, enunțată de Bojincă, argumentată și dezvoltată mai larg la Murgu, prefigurează preocupările și enunțurile de mai târziu, când foile românești ale lui Bariț pornesc campania pentru apărarea limbii și naționalității. Murgu distingea între caracteristicile națiunii și limba⁴⁵.

⁴² E. Murgu, *Scrieri*, p. 119.

⁴³ D. Bojincă, *Respundere*, p. 23.

⁴⁴ Ibidem, p. 24.

⁴⁵ E. Murgu, *Scrieri*, p. 180.

Referindu-se la limbă, amîndoi autorii susțin latinitatea ei ca un adevăr stabilit și afirmat. „Numai unul ca acela se va îndoi despre limba românească — spune Bojincă — că nu-i fia limbei latinești, care nu scie și nu cunoaște natura și țesătura limbii românești, fiindcă nu poate face judecată dreaptă despre dînsa”⁴⁶. Murgu este și mai categoric în afirmații atunci cînd scrie: „limba română depășește cu mult pe cea italiană ca latinitate”⁴⁷. În sprijinul acestei afirmații el aduce „inscripții romane și monumente” care dovedesc o folosire timpurie a literelor și limbii romane pe teritoriul românesc. Este semnificativ pentru concepția care i-a condus interesul manifestat față de limba populară, accentuînd rolul și importanța acesteia în menținerea limbii și a naționalității⁴⁸. „În ce privește limba vulgară a românilor — scrie Murgu — este de remarcă că aceasta este mult mai curată decît limba mutilată bisericească”⁴⁹.

Propunîndu-și să dovedească latinitatea limbii române, Murgu ridică două probleme la care trebuie să răspundă: 1) ce fel de limbă este limba română și 2) de unde se trage?⁵⁰ În ce privește structura ei — scria Murgu — aceasta este o limbă romanică, a cărei origine trebuie căutată în latina vulgară a secolului al VI-lea⁵¹. Foarte interesante sînt însă notațiile sale pe marginea structurii limbii de o incontestabilă valoare teoretică și maniera interesantă în care le aplică în cazul limbii române. „După părerea mea — spune el — structura unei limbi poate fi dedusă din următoarele principii: 1) Din cuvintele cele mai trebuincioase ale unei limbi, considerate în stare naturală. Aceste cuvinte ar putea fi numite pe drept cuvinte ale primei necesități, *verba primae necessitatis*; pe scurt prin aceasta înțeleg acele cuvinte care formează legătura vieții și care unesc pe oameni prin intermediul rațiunii. Aceste cuvinte sînt probabil cele mai esențiale și în acestea constă temeiul unei limbi, cuvinte pe care le-aș numi de aceea esențiale, toate celelalte însă drept cuvinte accidentale, căci limba este limitată la societate și în afara acesteia ea este nu numai lipsită de scop, dar aproape imposibilă. Din această considerație rezultă că cuvintele esențiale ale unei limbi sînt acelea care sînt indispensabile menținerii siguranței și comodității, și în felul acesta fericirii, căci toate celelalte (ca de exemplu cuvinte străine strecurate în limbă, cele artificiale, inventate) pot fi preschimbate, modificate, depînd ca atare de circumstanțe ce sînt ocazionale, din care cauză eu și cuvintele acestea le numesc întîmplătoare, și deci neesențiale în ce privește ființa limbii, cu-

⁴⁶ D. Bojincă, *Respundere*, Apendice, nepag.

⁴⁷ E. Murgu, *Scrieri*, p. 180.

⁴⁸ „Că de oară ce Românii de la timpul descălecării sale în Dachia tot românește vorbiră, de și intrară multe vorbe străine în romanie prin curgerea timpului și amestecarea cu alte ghinte după scăpătarea împărăției sale, fără îndoială este că au lipsit să-și scrie în limba sa. Cum că tot românește au vorbit, ne arată însăși ținerea limbei poporale pînă în zi de astăzi”. D. Bojincă, *Respundere*, p. 59. Sau: „Limba română grăită de foarte mult timp, trăește numai în vorbirea poporului. Străduința unora de a o extermina cu totul a fost zadarnică”. E. Murgu, *Scrieri*, p. 191.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem, p. 202. Vezi și *Introducere*, p. 74.

⁵¹ Ibidem, p. 203 și *Introducere*, p. 75.

vinte accidentale⁵². Este un fragment mai larg tipic pentru claritatea și caracterul modern al afirmațiilor autorului.

Al doilea principiu enunțat de Murgu constă în „proprietățile de coincidență ale limbii ce se analizează, ca acelea ale unei alteia, ale căror origine și caracter sînt cunoscute⁵³, sau cu alte cuvinte compararea. Comparațiile făcute cu limba latină, celelalte limbi romanice, cercetările de gramatică comparată pe care le face, toate îl duc la concluzia că „limba română care trăiește astăzi în vorbirea românilor este o limbă neîndoios romană în ce privește structura și caracterul ei⁵⁴.”

În sprijinul afirmațiilor sale despre teoria cuvintelor întîmplătoare și trebuincioase vieții comune, Murgu citează pe italienii Peticari și Maffei, ultimul fiind un autor bine cunoscut în acea perioadă în Ungaria⁵⁵.

Răspunsul la cealaltă problemă ridicată de Murgu, originea limbii române, se înscrie pe linia tradițională, inaugurată de Școala ardeleană, potrivit căreia „mulțimea de romani, a căror urmași sînt românii și care au fost transplantați la începutul secolului al doilea de Traian, au adus cu ei limba romanică, sau romană care domnea pe atunci în Italia. De aceea limba română este aceea limba romană vulgară, care domnea în general la începutul secolului al doilea în Italia⁵⁶.”

În sfîrșit trebuie menționată metoda folosită de Murgu în cercetarea problemelor lingvistice și pentru demonstrarea latinității limbii, respectiv teoria circulației cuvintelor, pe care ultimul biograf al lui Murgu (I. D. Suciș) i-o atribuie înaintea lui Hașdeu⁵⁷.

Un capitol întreg consacră Murgu introducerii alfabetului latin în locul celui chirilic⁵⁸, propunînd în același timp o curățire a limbii de cuvintele neesențiale și îmbogățirea ei prin cuvinte împrumutate din latină⁵⁹.

Pe aceeași linie inaugurată de Școala Ardeleană se înscriu și considerațiile bănătenilor despre continuitatea de viață romană în aceste ținuturi. Discuțind problema părăsirii Daciei sub Aurelian, Murgu admite ideea unei emigrări, dar, adaugă el, „aceasta înseamnă cu atît mai puțin că ar fi emigrat întreg poporul; cea mai mare parte a acestuia a rămas pe loc, din el trăgîndu-se românii de pe malul acesta“. Argumentînd ideea cu citate din autorii antici, apelînd la argumentele logicii istorice, conchide că „nici un scriitor nu ne mai relatează ceva despre vreo imigrare ulterioară a românilor, și românii sînt menționați în Transilvania de către Notarul anonim al regelui Bela încă de pe timpul imigrării ungurilor, fiind enumerați ca națiune principală. Din aceasta se deduce

⁵² Ibidem, p. 203—204.

⁵³ Ibidem, p. 204.

⁵⁴ Ibidem, p. 216.

⁵⁵ G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 48.

⁵⁶ Eftimie Murgu, *Scrieri*, p. 221. Vezi și *Introducere*, p. 76.

⁵⁷ Vezi *Introducere* Eftimie Murgu, *Scrieri*, p. 79—80 și I. D. Suciș *În legătură cu Eftimie Murgu și obiectivitatea științifică*, în *Limba română*, IX, 1970, nr. 5, p. 465—467.

⁵⁸ „Despre necesitatea literelor latine în limba română”.

⁵⁹ Eftimie Murgu, *Scrieri*, p. 77—78.

că românii erau din totdeauna stabiliți în Dacia Romană, că aceștia nu au imigrat, ci au rămas în continuare, pînă în zilele noastre, chiar dacă au fost numiți de diferite popoare vlasi, blaci și dumnezeu mai știe cum⁶⁰.

Amîndoi învățații și-au făcut o îndatorire din a combate afirmațiile „cîrtitorului” despre imigrarea poporului român de la sud de Dunăre, afirmații bazate îndeosebi pe teoria lui Sulzer. Dacă Murgu o face cu argumente dintre cele mai variate, Bojincă face apel la relatările unor învățați români sau străini despre continuitate, mulțumindu-se să afirme că „Românii au fost în ținuturile Ungariei de astăzi pînă în Tisa, încă înainte de venirea Ungurilor în Panonia”⁶¹.

Epoca în care se discută polemica constituie un moment în procesul de afirmare a ideii daco-românismului. Ca idee dominantă a unei ideologii revoluționare, daco-românismul își întinde originile în scrierile umanistilor, în afirmațiile pe care umanismul le face despre unitatea de neam și care au contribuit la nașterea unei conștiințe de neam. Uterior iluminismul îmbogățește ideea unității, creînd premisele pentru abordarea ei într-o manieră modernă, anticipînd ideile generației pașoptiste. Specific epocii lui Bojincă și Murgu îi este subordonarea ideii daco-românismului conceptului de națiune, concept elaborat într-un spirit surprinzător de modern. Amîndoi discută și argumentează ideea de unitate, comentează istoria, limba, obiceiurile de pe întreg spațiul românesc, într-o viziune globală, unitară. Plusul calitativ, am spune, pe care-l aduc în doctrina ideologică românească a vremii este accentuarea și deosebirea unui specific național, atribuit al unei națiuni moderne, altfel văzută și definită decît conceptul medieval de natio⁶². La amîndoi descoperim străduința spre a defini trăsăturile caracteristice ale conceptului, a evidenția notele specifice și originalitatea spiritualității românești, profilul psihic al națiunii române. Mai mult, la Murgu găsim chiar schițată o teorie a națiunii⁶³. Amîndoi își întemeiază considerațiile pe argumente lingvistice, etnografice, folclorice, istorice, etnico-geografice ș.a.

Presărate peste tot, ideile despre națiune și național trădează un punct de vedere de inspirație romantică. „Oamenii, luați ca indivizi — scria Murgu — sînt în anumite privințe și persoane morale, iar printre acestea națiunea nu este cea mai neînsemnată”⁶⁴. Este interesantă deosebirea pe care o face între națiune și religie, dovadă a transferului discuțiilor din sfera religioasă, confesională, în cea laică, a eliberării naționa-

⁶⁰ Ibidem, p. 165.

⁶¹ D. Bojincă, *Respundere*, p. 75.

⁶² Cf. și Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia*, Cluj, 1968, p. 71; Al. Dușu, *op. cit.*, p. 363; L. Blaga, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, București, Editura științifică, 1966, p. 108.

⁶³ *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, București, Editura politică, 1968, p. 52.

⁶⁴ „Românii... ar trebui să se deprindă să deosebească în mod precis națiunea de religie, care nu sînt același lucru”, E. Murgu, *Scrieri*, p. 370.

lului de protectoratul religiei, ca și deosebirea dintre națiune și popor, remarcată de Murgu în discuția ce o poartă despre țigani.

Unul din aspectele interesante relevate de cărturarul bănățean în legătură cu națiunea este „trainica legătură națională“, trăsătură caracteristică conceptului de care vorbeam mai sus. Întreținută prin permanente legături economice, politice, culturale și bisericești, această „legătură națională“ a fost o realitate permanentă în spațiul românesc, o garanție a permanenței românismului.

În contextul argumentelor în favoarea romanității, Murgu deosebește o serie de „caractere naționale“, portul, felul de viață, religia, obiceiurile, dansurile, toate reprezentînd „tot atîtea facsimile ale celor romane“. Ele fac parte din acel specific național de care vorbeam mai sus, individualizînd o spiritualitate românească în contextul național european. Vorbînd de muzică, care la rîndul ei oferă multe din caracteristicile unei națiuni, învățatul bănățean semnală și un „gust național natural“, exprimat de cîntările naționale. În alt loc același autor vorbea de „ospitalitatea și dărnicia națiunii române“. Enunțînd în continuare „caracteristicile naționalității“, între cele mai importante, Murgu se oprește la descendența și „spiritul național specific oricărei națiuni“. Chiar dacă celelalte particularități ale naționalității pot fi ocolite, una persistă, transmisă printr-o anumită ereditate. „Această particularitate a fiecărei națiuni, s-ar numi poate caracterul național, sau spiritul național. Acest urmaș inseparabil, care singur, cu caracteristicile naționale specifice lui, formează naționalitatea, este divinitatea protectoare implacabilă care rezistă atît de viguros unei transformări integrale a națiunii“⁶⁵.

Așa cum aminteam mai înainte, limba a fost un permanent garant al păstrării naționalității, un simbol al existenței naționalității. Nu întîmplător și pînă acum, dar mai ales de aci înainte, lupta pentru apărarea și promovarea limbii române va fi deosebit de îndrîjită. Nu întîmplătoare au fost apelurile Școlii ardelenе și generațiilor următoare pentru cultivarea limbii, pentru instruire și educare, sau altfel spus, pentru luminare. Atunci cînd Murgu scria că „limba și națiunea sînt legate într-olaltă în modul cel mai intim“⁶⁶, sintetiza o experiență numai sesizată anterior, dar neexprimată, și anticipa, trasînd o orientare, preocupările de mai tirziu.

Afirmațiile sale despre națiune se înscriu într-o atmosferă culturală romantică, relativ bine conturată, spre deosebire de Bojincă, care rămîne încă în faza căutărilor și experimentărilor. Și la acesta întîlnim preocupări pentru o tratare teoretică a naționalului și națiunii, observații pertinente legate de caracteristicile și componentele acestui concept, dar el sesizează numai noul, neavînd claritatea, orizontul și exprimările colegului său. În cazul lui putem vorbi numai de o stare de spirit romantică.

Poate cel mai clar ne apar exprimate ideile novatoare în reflecțiile pe care cei doi învățați le fac pe marginea manifestărilor etnografice și

⁶⁵ Ibidem, p. 269.

⁶⁶ Ibidem, p. 371.

folcloristice românești. Amîndoi trăiesc în acest timp la Pesta, asaltată de un val romantic, amîndoi cunosc preocupările lui Vuk Stefanovici Karadžić, influențat de Herder și protejat de Grimm, autorul unor culegeri de poezie populară sîrbă, amîndoi cunosc opera lui Herder, fie direct, fie prin intermediul studenților maghiari de la Göttingen, asistînd în același timp la renașterea națională maghiară și inițiativele care o urmează. Preocupări de acest fel au avut și înaintașii, dar acestea apăreau prezentate sub două aspecte: ca un argument în favoarea romanității, afirmîndu-se că își au originea în cele romane, sau în al doilea caz erau înfățișate drept superstiții, credințe deșarte, produse ale ignoranței ce trebuiau înlăturate, făcîndu-se apel la rațiune, cultivare, la luminarea poporului. Or, cum am văzut pînă aici, la cei doi bănațeni, și în mod deosebit la Murgu, apar drept trăsături specifice ale naționalului, componente ale acelui specific național de care vorbeam.

Bojincă comunică amănunte despre horă și alte jocuri românești, cunoscute din relatările lui Opitz, prin intermediul lui Tröster, despre portul popular românesc, relatate după același Opitz. Mult mai bine cunoaște obiceiurile de nuntă, de unde și exemplele sînt mai numeroase, probabil culese prin observația directă. Transmite apoi numeroase obiceiuri de înmormîntare la români, multe preluate după Disertația lui Vasile Popp, altele inedite, culese din peregrinările prin Banat și Transilvania⁶⁷. Bojincă reia această problematică la un nivel superior în cunoscuta scriere *Anticile romanilor*, anunțată încă din paginile polemice ale *Respunderii*.

La rîndul său Murgu reia problematica discutată de Bojincă, reamîntește o serie de obiceiuri, comunică altele, realizînd un plus de interpretare a fenomenului creației populare românești în sens romantic. Dacă prin Bojincă surprindem o fază de tranziție, mai mult o atmosferă, în interpretarea pe care o dă manifestărilor spirituale ale poporului, prin îmbinarea ideii luministe despre etnografie și folclor, ca argument al romanității, cu incontestabile reflecții romantice, la Murgu sesizăm deja o concepție romantică clar exprimată, excelent aservită unei ideologii politice. Pentru, ceea ce a urmat luminismului în cultura românească nu semnifică un epigonism latinist, ci o puternică afirmare a naționalului prin încorporarea creației populare⁶⁸.

Alături de invocarea dreptului istoric în susținerea dezideratelor românești, descifrăm în paginile bănațenilor o tendință spre argumentul de ordin etnic, des arătat de altfel în memoriile, petițiile și suplicele ce au

⁶⁷ Despre preocupările etnografice și folcloristice ale lui Damaschin Bojincă vezi: I. Ghergariu, *Preocupările etnografice și folcloristice ale lui D. T. Bojincă*, în *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1954–1961*, Cluj, 1963, p. 269–281; I. Taloș, *Incepăturile interesului pentru folclorul românesc în Banat*, în *Studii de istorie literară și folclor*, Cluj 1964, p. 201–222; I. Mușlea, *Studiu introductiv la Nicolae Pauletti, Cîntece și strigături*, București, 1962.

⁶⁸ D. Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, Editura Dacia, 1972, p. 20.

urmat Supplex-ului. Argumentul ca atare nu mai aparține concepției feudale, invocînd în sprijinul aspirațiilor românești greutatea întregii națiuni⁶⁹. Este semnificativ gestul lui Murgu, care comentînd superioritatea numerică a românilor⁷⁰, exemplifică cu „petiția românilor din 1791“, de unde împrumută datele.

Un alt aspect care intră în argumentația autorilor bănățeni, ca o componentă a acelui drept istoric de care vorbeam, este dreptul de întîietate pe aceste pămînturi, dovedit de cronică⁷¹, sau cum le place bănățenilor să-l numească, dreptul de „stăpîni ai țării“.

În sfîrșit, din mulțimea argumentelor românești, mai pomenim unul, nu atît pentru valabilitatea lui, cît pentru frecvența cu care a fost prezent în argumentația istorică a luminismului românesc: mulțimea nobililor români. Lansat de istoriografia Școlii ardelenе, el și-a făcut loc în scrierile românești mult timp după aceasta, impresionînd spirite declarat antif feudale cum au fost Murgu sau Bojincă. Bănățenii nu discută aspectul social al chestiunii, ci îl prezintă cu valoare de simbol pentru o întreagă națiune în tendința de a-i evidenția meritele.

Scrierile polemice surprind deseori aspecte ale realităților social-politice, culturale și bisericești, lăsînd loc considerațiilor autorilor în chestiuni legate de situația românilor. Așa cum a făcut Maior, așa cum a făcut întreaga generație luministă, cei doi învățați printr-un act de cultură fac politică, sau slujesc unor scopuri politice. În aluziile sau afirmațiile directe pe care le fac în acest sens, descifrăm ecourile mișcării naționale bănățene, pornite pentru emancipare, culturală, religioasă și politică, mișcare cu care grupul de învățați din Pesta se afla în contact, fiind interpreții ei în cărți și manifestările culturale ale timpului.

Încercînd să încadrăm cele două polemici bănățene, ca acte de cultură, într-unul din curențele vremii, se ivesc o serie de dificultăți, atît din punctul de vedere al ideologiei formulate cît și al izvoarelor și formelor de exprimare. Ca spirit, formă, concepție de ansamblu, polemicile sînt în mod indiscutabil opere ale iluminismului, copii ale unui excelent model: opera lui Petru Maior și îndeosebi Istoria acestuia. Din punct de vedere al surselor folosite, amîndouă fac apel la o literatură consacrată anterior în scrierile corifeilor, cu alte cuvinte la literatura specifică epocii luminilor, rămînînd în ansamblul lor, și din acest punct de vedere luministe. Completăm totuși afirmația, avînd în vedere faptul că în amîndouă cazurile, o serie de izvoare folosite ne duc cu gîndul la viitoarele preocupări ale literaturii romantice de mai tîrziu. Interpretarea dată unor probleme de actualitate în epocă, ideile generos exprimate și argumentația strălucită pe care o utilizează în anumite chestiuni, se înscriu într-un cadru

⁶⁹ D. Prodan, *op. cit.*, p. 456.

⁷⁰ „... românii au fost în Transilvania pe timpuri ca și astăzi, mai numeroși ca toți ceilalți locuitori luați la un loc“, E. Murgu, *Scrieri*, p. 288.

⁷¹ Murgu citează din Anonymus.

ceva mai larg decât ideologia luministă, aparțin unei atmosfere romantice. În chestiuni de limbă, folclor, națiune și național, din punct de vedere al ideologiei pe care o afirmă scrierile ne introduc în climatul preromantic, specific luminismului târziu. Mai puțin la Bojincă, foarte clar însă la Murgu, putem vorbi de o bază romantică în fundamentarea afirmațiilor, de o înfriurare pe planul ideilor, a romantismului în conținut și chiar în forme. Lectura mai bogată, orizontul mai larg, cu nota de modern care-l însoțește, preocupările pentru teoretizare și interpretare, dincolo de granițele la care a ajuns luminismul românesc, înfriurarea unor idei aparținând filozofiei și culturii romantice, fac din scrierea lui Murgu o operă de factură romantică. Și Bojincă gândește, simte într-un spirit romantic, dar rămîne ca formă și chiar unele idei în cadrele literaturii luministe, fiind tributar încă maestrului la școala căruia s-a format.

Amîndouă scrierile sînt o imagine semnificativă a procesului de tranziție de la luminism la romantism, a felului cum acesta din urmă se naște, în formele specifice culturii noastre, preluînd masiv din ideologia luminilor, îmbogățind și înnoind la rîndul său, sub influențe străine, o problematică autohtonă, înnoind forme și maniere de exprimare.

Dacă la Petru Maior, spirit prin excelență polemic, am asistat la construirea unei teorii a originilor, concomitent cu dorința de a răspunde afirmațiilor adverse, cu polemica ce o poartă în întreaga lui operă, bănățenii se mulțumesc numai a apăra o idee, destrămînd edificiul argumentațiilor adversarului. Maior construia o teorie polemizînd, se apăra enunțînd-o, Bojincă o apăra destrămînd construcția adversarului. Și metodologia lui Murgu este aceeași, din spiritul său larg îl poartă deseori pe calea teoretizărilor, a reflecțiilor teoretice și enunțurilor originale. În cazul său argumentația este punctul forte, în care depășește cadrul unde s-a circumscris luminismul. Fără a avea valoare de sistem, reflecțiile lui teoretice deschid noi porți de interpretare, noi direcții de manifestare fenomenului cultural.

În ansamblul manifestărilor culturale din deceniul trei al secolului al XIX-lea, polemicile bănățenilor cu Sava Tököly, sînt în același timp remarcabile acte de cultură manifestări ale unei ideologii naționale românești, una din modalitățile de exprimare ale luptei de emancipare a românilor, sînt apariții la care trebuie să te oprești în analiza fenomenului cultural românesc din această perioadă.

Ecoul deosebit pe care l-au avut în epocă, prelungit pînă târziu, le sporește meritele și valoarea. Într-un șir de producții literare bănățene și în general românești din epocă, ele sînt două momente semnificative, importante în cristalizarea unei ideologii naționale românești.

NICOLAE BOCȘAN

DAMASCHIN BOJINCĂ'S UND EFTIMIE MURGU'S POLEMİK MIT SAVA TÖKÖLY

(Zusammenfassung)

Die Polemik der Banater Gelehrten Damaschin Bojincă und Eftimie Murgu gegen Sava Tököly verzeichnet in der Kulturgeschichte als ein kennzeichnendes Moment in der Verbreitung und Fortsetzung der Ideologie der siebenbürgischen Schule (Şcoala ardeleană), schreibt sich in der Reihe der kulturellen Äusserungen auf, deren Erscheinung der Widerhall einer sozial-politischen Wirklichkeit ist, und einer Problematik, die sich in den Seiten der verschiedenen Schriften widerspiegelt. Die Schriften der zwei Banater Gelehrten, gebildet in Maiors Schule sind durch die verwendeten Quellen, ausgedrückten Ideen und durch ihre Form, Werke der rumänischen Aufklärung; sie verkünden durch unzählige Ideen und Ausdrücke die Elemente der zukünftigen romantischen Ideologie. Beide umfassen und behandeln die Idee der Abstammung, des lateinischen Charakters der Sprache, dessen Fortsetzung und Rolle in der Erhaltung einer nationalen Eigentümlichkeit, die Idee der Fortsetzung, der Einheit des rumänischen Volkes. Sie haben gründlich zur Schaffung des modernen Begriffs Nation beigetragen. Obwohl sie im Geiste der Ideen der Aufklärung gebildet sind, beide Werke verraten im Denken der rumänischen Intelligenz aus dieser Periode eine vorromantische Atmosphäre, insbesondere ist das der Fall bei Murgu, wo wir oft an romantischen Aussagen stossen. Beide sind kulturelle, kämpfende Werke, die einem politischen Zweck verpflichtet sind, die von den rumänischen Unruhen der Zeit beeinflusst sind. Gleichzeitig bilden sie einen wichtigen Moment im Prozess des Übergangs von der Aufklärung zur Romantik, eine Etappe in der Kristallisierung der Ideologie der Kämpfergeneration vom Jahre 1848.